

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2011>

Volume 6 Issue 8 , p. 197-221, October 2013

1568 TARİHLİ MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNE GÖRE VİZE KAZASI*

*AN THE DISTRICT OF VIZE AS PER THE DETAILED TAX REGISTER DATED
1568*

Yrd. Doç. Dr. Volkan ERTÜRK

Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Abstract

Standing as an important door for the opening of capital city Istanbul into Europe during the Ottoman Period, the city of Vize has a historical background dating back to the ancient times. Inhabited and reconstructed rapidly after its conquest by the Ottoman Empire in 1369, the city was included in the area of interest of the Ottoman state dignitaries in a short time. The city hosted the sources of income of the foundations set up by the Ottoman sultans and state administrators as well as the dirliks possessed by them. The city became a shining star in the 16th century in particular.

It was seen that one-third of the population of the city of Vize consisted of non-Muslims in the 16th century; Muslims and non-Muslims lived in different neighborhoods; and the tax population of the city decreased, though slightly, within the period under examination. It was found out that the urban population of the city of Vize was quite less than the rural population. In addition, agricultural sector was detected to be ahead of service sector and industry sector In Vize. It was observed

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

that there were more non-Muslims than Muslims in the rural area of Vize in contrast to the case in the urban area. Moreover, the present study revealed that the production of cereals was important in the villages of Vize where the cereals sector was followed by stockbreeding, beekeeping, viniculture, horticulture, and market gardening. Linen, which was one of the industrial products heavily used in weaving, and hemp that had a vital importance for meeting the rope needs of the Ottoman fleet were also produced in the villages of Vize though such production was limited. This study dealt with the agricultural, economic, and social structures of the district of Vize within the possibility provided by the condensed accounting book dated 1530 and the detailed tax register dated 1568.

Key Words: Ottoman Empire, Vize, Town

Öz

Osmanlı Devrinde imparatorluğun başkenti İstanbul'un Avrupa'ya açılımında önemli bir kapı vazifesi gören Vize şehrinin tarihi geçmişi, antik çağlara kadar uzanmaktadır. 1369 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethini müteakip hızlı bir şekilde iskân ve imar edilen şehir, çok kısa bir zaman zarfında Osmanlı üst düzey devlet ricalinin ilgi alanına girmiştir. Osmanlı sultanları ve devlet idarecilerinin kurmuş oldukları vakıfların gelir kaynaklarına ve sahip oldukları dirliklere ev sahipliği de yapan şehrin yıldızı özellikle XVI. yüzyılda parlamıştır.

XVI. yüzyılda üçte biri gayrimüslimlerden oluşan Vize şehrinde Müslümanlar ile gayrimüslimlerin farklı mahallelerde oturduğu ve tetkik ettiğimiz dönem dâhilinde şehrin vergi nüfusunun az da olsa azaldığı görülmüştür. Vize kazasında şehirde yerleşik nüfusun, köylerde ikamet eden nüfusun oldukça gerisinde olduğu da belirlenmiştir. Ayrıca Vize şehir merkezinde tarım sektörünün hizmet ve sanayi sektörlerinin önünde olduğu tespit edilmiştir. Vize kırsalında ise şehir merkezinin aksine gayrimüslim nüfusun ağırlıkta olduğu müşahede edilmiştir. Bununla beraber Vize köylerinde hububat üretiminin ağırlık kazandığı, hayvancılık ve arıcılık sektörleri ile bağ, bahçe ve bostan üretimin hububat sektöründen sonra geldiği çalışmamızda ortaya konulmuştur. Endüstriyel ürünlerden olan ve özellikle dokumacılıkta çokça kullanılan keten ile Osmanlı donanmasının halat ihtiyacının karşılanmasında hayati önem sahip kendir bitkisinin de az da olsa Vize köylerinde üretildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada 1530 tarihli muhasebe-i icmal defter ile 1568 tarihli mufassal tahrir defterinin verdiği imkân ölçüsünde Vize kazasının zirai, iktisadi ve içtimai yapısı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Vize, Şehir

Giriş

Yıldız (Istranca) Dağlarının güney eteğinden Ergene Havzasının tabanına geçişi teşkil eden bir sahada bulunan Vize şehri, kısmen düz eğimli bir sahada kurulmuştur¹. Anadolu'dan gelen yolların Balkanlar ve Avrupa ile bağlandığı bir konumda olan Vize ve çevresi, coğrafi, stratejik ve askerî olarak önemli bir mevkidedir. İstanbul'un en önemli müdafaa hatlarından birini oluşturan şehir, Rumeli fetihleri için bir karargâh vazifesi de görmekteydi. Diğer taraftan İstanbul'dan başlayıp Avrupa içlerine kadar giden sağ, orta ve sol kol yol sisteminden sağ kol üzerinde bulunan Vize şehri, konumu itibariyle önem taşımaktaydı².

Tarihi geçmişi antik çağlara dayanan ve ilk sâkinleri Traklar olan şehrin, eski çağlardaki ismi Bizye'dir³. Traklar'dan sonra Romalıların⁴ daha sonra da Bizanslıların hâkimiyetine geçen şehir Vize ismini Bizans devrinde almıştır⁵. Vize sancağının merkez kazası olan Vize şehri, 1369 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethini müteakip⁶ hızla Türkleştirilmiştir. Anadolu'dan getirilen Türkmenler bölgede iskân edilerek yeni köylerin kurulması sağlanmış, harap yerler imar edilerek şenlendirilmiştir⁷. Osmanlı Devleti'nin bölgede iskân ettiği söz konusu Yörük toplulukları, Vize Yörükleri olarak adlandırılmıştır⁸.

Bu çalışmanın ilk aşamasında Vize kazası merkez nüfusu, mahalle yapılanması ile şehrin içtimaî ve iktisadî durumu ele alınmıştır. İkinci aşamada ise kazaya tabi köylerdeki demografik, ziraî ve iktisadî yapı tahlil edilmiştir. Çalışmamızda ağırlıklı

¹ Mehmet Akif Ceylan, "Vize'de (Kırklareli) Yerleşmenin Gelişimi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, İstanbul 2011, s. 55

² Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 123.

³ Mustafa H. Sayar, "Eski ve Ortaçağlarda Vize (Bizye) Tarihi ve Anıtları", *Vize II. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 2005, s. 41.

⁴ Kadir Öztürk, *Bütünüyle Vize Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Önemi*, İstanbul 1959, s. 23-25.

⁵ Nazif Karaçam, *Bütün yönleriyle Kırklareli ve İlçeleri*, İstanbul 1970, s. 235.

⁶ Çalışmalarında Osmanlı kroniklerini yabancı kaynaklarla mukayeseli olarak kullanan Halil İnalıcık'a göre Vize şehrinin fethi şöyle gerçekleşmiştir: "770/1369 kışında Sultan Edirne sarayında kalır. 770/1369 baharında Sultan Bizans'a karşı yeniden harekâta geçerek Trakya'da Istranca (bugün Yıldız) dağları eteğinde önemli Pınarhisar, Kırkkilise ve Vize kalelerini ele geçirir. Kırkkilise karşı koyduğu için savaştan Rum askerini kılıçtan geçirir. Sultan Kırkkilise'yi kuşatırken Mihaloğlu doğuda Vize kalesi üzerine gider. Pınarhisar ve Kırkkilise'nin teslim olmaları üzerine Sultan Vize üzerine gelir. Bir ay direnen kale sonunda teslim olur.", Halil İnalıcık, "Polonya (Apollunia)- Tanrı-Yıkdığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 2006, s. 49-50.

⁷ Münir Aktepe, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *TM*, X, İstanbul 1953, s. 299.

⁸ Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler ve Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul 1957, s. 16.

olarak 1568 tarihli mufassal tahrir defteri esas alınmış olmakla birlikte 1530 tarihli muhasebe-i icmal defterinden de özellikle kaza merkezindeki demografik yapı incelenirken istifade edilmiştir.

1. Vize Kazası ve Mahalleleri

Şehir, nüfusu belirli bir büyüklük ve yoğunlukta olan, ekonomisini daha çok tarım dışı etkinliklerin şekillendirdiği, kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşim birimidir⁹. Tarih araştırmalarında sıkça kullanılan ve sosyolojik olduğu vurgulanan bir diğer tanıma göre ise şehir, tarımla birlikte diğer üretim faaliyetlerinin de gerçekleştirildiği hukukî statüsü olan yerleşim merkezidir¹⁰. Weber'e göre ise şehir, geçimlerini ziraatten ziyade ticaretten sağlayan insanların yerleşimleridir¹¹. Osmanlı Devleti'nde ise şehir, Arnold Toynbee'nin tanımı ile sâkinlerinin sınırları içinde gıda maddesi üretmediği bir iskân yeridir¹².

Osmanlı Devleti'nde bir yerleşim merkezinin gelişmesine etki eden önemli faktörlerin başında verimli ovaların içerisinde olması ve hayvancılığın kolaylıkla yapılabildiği büyük otlakların yakınında bulunması gelmekteydi. Bununla birlikte işlek ticaret yollarının üzerinde bulunmak da yerleşim yerlerinin nüfus bakımından gelişmesinde etkili olmuştur. Vize kazasının bahsedilen özelliklerinin hepsine sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Vize kazasında halk sosyal yapılaşmanın gereği olarak mahalle adı verilen iskân ünitelerine bağlıydılar. Bilindiği üzere bu iskân üniteleri yaşam ve idarî açıdan şehirlerdeki en alt birimler¹³ olup, birbirini tanıyan, birbirlerinin hareketlerinden sorumlu ve dayanışma içinde bulunan kişilerin oluşturduğu topluluğun yaşadığı yerdirdi¹⁴. Osmanlı toplumunda da şehrin temel idari, iktisadi ve sosyal birliği konumunda olan bu ünite, genellikle bir dinî yapı ya da pazar etrafında gelişmiş, kendisine mahsus gelenek ve yaşam tarzları olan, farklı cemaatleri içine alan bir birimdi¹⁵.

1568 tarihli mufassal tahrir defterindeki verilere göre Vize şehir toplumu; dinî, idarî, askerî ve ilmiye sınıfı mensuplarının oluşturduğu askerî zümre ile şehirsiz üretim ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmiş olan esnaf ve zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Kazada 1530 tarihinde 12 mahalle mevcut iken 1568 tarihinde mahalle sayısı 11'e düşmüştür¹⁶. 1530 tarihinde mevcut olan Sarhanlı mahallesine 1568

⁹ Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul 1993, s. 206.

¹⁰ Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Araştırmalar", *VD*, VII, Ankara 1968, s. 57.

¹¹ Mustafa Armağan, "Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 537.

¹² Tuncer Baykara, "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 528.

¹³ J. H. Kramers, "Mahalle", *İA*, VII, İstanbul 1993, s. 144.

¹⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine Düşünceler", *OA*, IV, İstanbul 1984, s. 69.

¹⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 103.

¹⁶ BOA. TD 370, s. 245; TK. KKA. TD 165, s. 1-3.

tarhinde rastlanmamaktadır. 1530 tarihinde tek gayrimüslim mahallesi olan ve aynı zamanda 120 nefer nüfusu ile en kalabalık mahalle durumunda olan Gebran mahallesi, 1568 tarihinde 121 nefer ile yine en kalabalık mahalle olarak varlığını devam ettirmiştir. Hayrüddin mahallesi ise 1530 tarihinde 8 nefer, 1568 tarihinde 3 nefer ile vergi nüfusu en az olan mahalledir¹⁷.

Vize kazasında 1530 tarihinde 291 hane, 57 mücerred ile askerî ve dinî zümre mensubu olan 32 muaf olmak üzere toplam 380 nefer bulunuyorken, 1568 tarihinde ise 279 hane, 50 mücerred 41 muaf olmak üzere toplam 370 nefer bulunuyordu. Yaklaşık 40 yıllık süreçte kazanın nefer sayısında % 2,64 oranında düşüş yaşandığı görülmektedir. 1530 tarihinde mahalle başına düşen nefer sayısı 31.6 iken 1568 tarihinde ise bu oran 33.6'ya yükselmiştir.

Yukarıda belirtilen toplam nefer sayılarına imam, müezzin, hatip, hafız, mütevellî, sipahi, sipahizâde, muhassıl, akıncı gibi zümreler de dâhil edilmiştir. Muaf sınıfı oluşturan zümrelerin büyük bir çoğunluğu devletin muhtelif kademelerindeki yöneticilerdir. Ayrıca pir-i fâni, âmâ, fakir ve mecnunlar da gerek aklen ve bedenen yetersiz olmalarından gerekse fakirliklerinden dolayı muaf sınıfına dâhil edilmişlerdir. Buna göre 1530 tarihinde toplam nefer sayısının % 8,44'ü muaflardan meydana gelmekteyken, 1568 tarihinde ise % 11,08'ini muaf zümre oluşturmaktaydı.

Osmanlı toplumunda mahalleler yukarıda da bahsedildiği üzere toplumsal sınıflardan ziyade dinî ve etnik guruplara göre farklılık göstermekte; Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi mahalleleri şeklinde birbirlerinden ayrılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bu guruplar genelde ticaret yapılan bedesten ve pazar yerlerinde bir araya gelebilmekteydiler¹⁸. Tetkik konumuz olan Vize şehrindeki mahallelerin de genel tanıma uygun olarak şekillendiği görülmektedir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde ikamet ettikleri kazada bir gayrimüslim mahalle bulunmaktaydı. Defterdeki verilere göre 1530 tarihinde kazadaki toplam neferin % 31,58'i gebran yani gayrimüslim iken 1568 tarihinde ise % 32,71'i gayrimüslim idi.

Osmanlı kentleri üzerinde çalışan araştırmacıların başında gelen Faroqhi, nüfus açısından şehirleri çeşitli kategorilere ayırmıştır. O, 400-1000 vergi nüfusu olan yerleşme merkezlerini küçük şehir, 1000-3000 vergi nüfusu olanları orta büyüklükteki şehir, 3000'den fazla vergi nüfusuna sahip olanları ise büyük şehir olarak sınıflandırmaktadır¹⁹. Faroqhi'nin XVI. yüzyılın son tahrirlerini baz alarak yapmış olduğu bu sınıflamaya göre 1568 tarihinde 370 nefere sahip olan Vize şehri, küçük

¹⁷ BOA. TD 370, s. 245; TK. KKA. TD 165, s. 1-3.

¹⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 157.

¹⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000, s. 12.

şehir kategorisine oldukça yakın bir konumdadır. Takribi 40 yıllık süreçte Vize şehrinin vergi nüfusunda görülen % 2,64'lük düşüş, XVI. yüzyıl Anadolu'sunda şehir merkezlerinde vuku bulan nüfus artışlarından Vize şehrinin etkilenmediğini bize göstermektedir. Hâlbuki bu dönem ile alakalı imparatorluk genelindeki şehir merkezlerinde önemli nüfus artışları söz konusudur. Bu nüfus artışları meselesini etraflı bir şekilde tahlil eden Braudel, % 100'lük nüfus artışlarından bahsetmektedir²⁰.

Vize kazasında mevcut olan mahalle adları incelendiğinde cami adlarının, dinî şahsiyetlerin ve şahıs adlarının mahallelere isim olarak verildiğini görmekteyiz. Mahalle adları içinde Hasan Bey, Boyacı Hasan Hayrüddin, Sulhiddin ve Sarhanlı gibi kişi adlarının ağırlıklı kullanıldığı görülmektedir. Seyyid Kasım, Hacı Piri ve Hacı Ali gibi dinî şahsiyetlerin isimleri de mahallelere isim olarak verilmiştir. Muhtemelen şehrin merkez camisine ev sahipliği yapan mahallenin ismi de Cami mahallesi olarak isimlendirilmiştir.

Vize Şehri Mahalleleri (Tablo I)

MAHALLELER		1530				1568			
		Hane	Mücerred	Muaf	Nefer	Hane	Mücerred	Muaf	Nefer
1	Cami	26	6	2	34	16	6	5	27
2	Hasan Bey	12	1	2	15	10	2	2	14
3	Sulhiddin	40	6	11	57	24	10	15	49
4	Hayrüddin	4	3	2	9	3	X	X	3
5	Sarhanlı	10	4	1	15	X	X	X	X
6	Boyacı Hasan	10	1	2	13	20	6	1	27
7	Hacı Ali	16	4	3	23	14	1	2	17
8	Seyyid Kasım	12	2	1	15	19	2	8	29
9	Yenice	6	2	1	9	13	X	X	13
10	Hacı Piri	23	12	2	37	19	16	3	38
11	Abucak	18	10	5	33	21	7	4	32
12	Gebran	114	6	X	120	120	X	1	121
TOPLAM		291	57	32	380	279	50	41	370

2. Vize Şehrinde İktisadi Yapı

Akdeniz dünyası ve Avrupa'da, sanayi öncesi dönemde şehirlerin belli ölçüde tarım ile uğraştığı, fakat ağırlıklı olarak tarım dışı sektörlerin şehir ekonomisinde egemen olduğu bilinmektedir. Şehirlerin etrafındaki bağlar, bahçeler ve ekilebilir

²⁰ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, I, İstanbul 1989, s. 485-487.

araziler, şehir halkının yiyecek ihtiyacını karşılamada önem taşımaktaydı²¹. Osmanlı Devleti'nde de durum genel olarak pek farklı değildi. Sanayi öncesi dönemde iktisadî gücün temelini, ekincilik, bağcılık ve hayvancılık olmak üzere başlıca üç şekilde inkişaf eden ziraat teşkil etmekteydi²². Bu zaviyeden Vize şehrine baktığımızda iktisadî hayatın esasının ziraat ve hayvancılığa dayandığını görmekteyiz. Ziraat sektörünün ardından hizmet (ticaret) sektörü, son olarak da sadece değirmen ünitesiyle çok cüz-i bir oranda sanayi sektörünün kazanın ekonomisini şekillendirdiğini müşahede etmekteyiz.

Vize kaza merkezinde hangi faaliyet alanında kaç kişinin çalıştığını gösteren kayıtlar mevcut olmadığı için bir sektörden alınan vergilerin toplam vergi içindeki oranı ile o alanda çalışanlar ile alâkalı yaklaşık bir sayı belirlenebilir. Fakat bu öngörünün doğruluk payı oldukça şüphelidir. Biz çalışmamızda hangi sektörde kaç kişinin çalıştığından çok, sektörlerin oransal durumlarının Vize şehri için ne ifade ettiği üzerinde yoğunlaştık.

Vize şehrindeki iktisadi faaliyetleri, Faroqhi'nin Anadolu şehirlerinde iktisadi faaliyetleri incelediği çalışmasında olduğu gibi tarım, ticaret ve sanayi sektörü olarak üçe ayırmak mümkündür²³. Tablo II'de verilen vergi kalemlerini tarım, hizmet ve sanayi sektörü olarak üçe ayırdığımızda 1-13 numarada kayıtlı vergileri tarım sektörü içinde değerlendirebiliriz. Hizmet sektörünü 14-18, sanayi sektörünü ise 19 numarada kayıtlı vergi kalemleri oluşturmaktadır.

1568 tarihinde 59.909 akçelik Vize kazası merkez gelirlerinin 42.382 (% 71,34) akçesi tarım sektörü, 16.607 akçesi (% 27,95) hizmet sektörü, 420 (% 0,71) akçesini ise sanayi sektörü vergileri oluşturmaktadır. Bu oranları tahlil ettiğimizde Vize şehrinde hammadde üretiminin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu hammadde üretiminin 29.882²⁴ akçesini enhar-ı çeltükçiyan başlığı altında kayıtlı olan pirinç üretimi oluşturmaktadır. Bu üretim şehrin hemen yakınından geçen Vize nehri ile Palihorya, Osmanlu ve Kuşlu Yusuf nehirlerinin etrafındaki alanlarda yapılmaktaydı. Buralarda pirinç ziraatıyla uğraşan 76 kürekçi bulunmaktaydı. Yine şehrin içinde ve yakınındaki bağ, bahçe, bostan ve tarlalarda yapılan zirâî faaliyetlerle çayırlardan elde edilen ürünler de kazanın hammadde üretimine dâhil edilebilir.

²¹ Fatma Acun, "16. Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler", *I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu*, 27-28 Ekim 2000, Ankara 2001, s. 210-211.

²² İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990, s. 170.

²³ Suraiya Faroqhi, "Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century Anatolia", *International Journal of Turkish Studies*, I/1, (1979-80), s. 39-50.

²⁴ TK. KKA. TD 165, s. 4-5.

Vize şehrinin ekonomisinde ziraatten sonra hizmet sektörünün de önemli bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Daha çok ticari faaliyetlerin şekillendirdiği sektörün en önemli vergi kalemlerini, narha aykırı olarak satılan emtiadan ceza kabilinden alınan ihtisab²⁵, pazarda alışverişi yapılan ürünlerden alınan bac-ı bazar²⁶, başkasının ekinine zarar veren hayvan sahibinden alınan deştbanı²⁷, evlenen kız veya dul kadın için timar sahibine veya sancakbeyine verilen resm-i arus²⁸ ve bir suçun para karşılığı olarak ödenen cürm ü cinayet²⁹ gibi vergiler oluşturmaktaydı.

Vize şehrinde sanayi sektörü olarak değerlendirebileceğimiz tek vergi ünitesi değirmen işletmeciliği idi. Bu vergi su veya yel ile çalışan un değirmenlerinden alınmaktaydı. Miktarı muhtelif yerlerde değişmekle birlikte genellikle aylık 5 akçe hesabı üzerinden yılda çalıştığı süre kadar tahsil edilen bir vergiydi³⁰. Buna göre 1568 yılındaki Vize şehir merkezinin değirmen geliri 420 akçe idi³¹.

1530 tarihli muhasebe-i icmal defterinde ise Vize kazası merkez gelirleri ayrıma tabi tutulmaksızın toplam 25.000 akçe³², 4 adet arktan müteşekkil enhar-ı çeltükçıyan gelirleri ise 30.060 akçe³³ olmak üzere toplam 55.060 akçe olarak kaydedilmiştir. Takribi 40 yıllık süreçte Vize kazası merkez gelirlerinde % 7.90'lık bir artış yaşanmıştır.

1568 Tarihli Vize Kazası Merkez Gelirleri (Tablo II)

GELİR ÇEŞİTLERİ					
1	Enhar-ı Çeltükçıyan	29.882	11	Mezraa Mahsulü	1.500
2	Hinta	2.172	12	Muhtelif Çayır Geliri	540
3	Şair	415	13	Bostan-ı Papuççu	10
4	Alef	564	14	İhtisab	2.000
5	Bakla	99	15	Bac-ı Bazar, Resm-i Keyl ve Niyabed	2.000
6	Bostan	3.500	16	Bad-i Heva-i Cürm-ü Cinayet ve Resm-i	9.230

²⁵ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 103.

²⁶ Fuad Köprülü, "Bac", *İA*, II, İstanbul 1979, s. 189; Celal Yeniçeri, "Bac", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 412.

²⁷ Halil Sahillioğlu, "Bâd-i Hevâ", *DİA*, İstanbul 1991, s. 417.

²⁸ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s. 129.

²⁹ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989, s. 149-150.

³⁰ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler" *DTCFD*, V, Ankara 1947, s. 503.

³¹ TK. KKA. TD 165, s. 4.

³² "Nefs-i Vize el galle ve ispenç ve rusum-ı asiya b maa öşr-i şire ve kovan ve besatin ve çayır maa resm-i bağat ve ihtisab maa niyabed ve cürm-ü cinayet ve resm-i arusane hasha-i mirliva-i Vize ve niyabed-i nahiye-i mezbureki serbest olmayan timarlardan nısf cürm-ü cinayet ve bac-ı bazar ve mahsul-ü mezraaha der kurb-i şehir maa bad-i heva", BOA. TD 370, s. 245.

³³ BOA. TD 370, s. 246.

				→	
				Arus ve Deştbanı	
7	Bağat-ı Müslüman	500	17	Resm-i Fuçı	500
8	Bağat-ı Gebran	1.500	18	Resm-i Çift ve İспенç	2877
9	Kovan	200	19	Asiyab	420
10	Miri Çayır	1.500			
			TOPLAM		59.409

3. Vize Kazası Kırsal Alanlarında Nüfus

Şehir iskânından farklı olarak sadece toprak mahsulleri yetiştiren ve geçimini bununla temin eden, üzerinde yaşadığı toprak parçasıyla organik bir birlik kuran kır iskânına köy adı verilmektedir³⁴. Vize şehrinin kır iskân birimi olan köylerdeki nüfusu incelerken müracaat edeceğimiz ilk kaynak mufassal tahrir defterleridir. Bu defterlerin reel nüfusu yansıtmadığı bilinen bir gerçektir. Zira defterler nüfus sayımı yapmaktan çok vergilendirilebilir yetişkin erkek nüfusu tespit ve vergiye bağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Defterlerde vergiden muaf zümreleri tespit etmek mümkün³⁵ iken kırsal bölgelerdeki din görevlilerinin sayısını tam olarak görebilmek mümkün değildir. Defterlerin oluşturulmasındaki esas gaye vergilendirilebilir nüfusun tespiti olduğundan, devletten ayrı ve bağımsız olarak vakıfların atadığı din görevlilerinin defterlere kaydedilmesi zaten beklenemezdi³⁶.

Osmanlı Devleti'nde bir bölgede yaşayan toplam nüfusu bulmak için bazı araştırmacılar değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Kendilerine göre tasarladıkları bir katsayı ile hane sayısını çarparak tahmini rakamlar elde etmeye çalışmışlardır³⁷. Ancak

³⁴ Ali Tanoğlu, *Nüfus ve Yerleşme, Beşeri Coğrafya*, I, İstanbul 1969, s. 253.

³⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1951-1953, s. 8.

³⁶ Ali Açık, "XV-XVI. Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25, Erzurum 2004, s. 194.

³⁷ Bu husus ile alakalı Ömer Lütfi Barkan 5 rakamını kullanırken bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", s. 12; Nejat Göyünç yine Barkan ile aynı olarak 5 rakamını kullanmış bkz. Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, XXXII, İstanbul 1979, s. 332; Jennigs 3 ve 3.5, bkz. R. C. Jennigs, "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle East Studies*, VII/1, Cambridge 1976, s. 21-57., Cook hane sayısını 4.5, nefer sayısını 3 ile çarpmıştır. Bkz. M. A. COOK, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, Londra 1972, s. 85., Faroqi ise herhangi bir katsayı kullanmadan doğrudan

toplam nüfusun bulunmasında bir konsensüs olmadığından çalışmamızda biz toplam nüfusu katsayı kullanarak hesaplama yoluna gitmedik. Tetkik ettiğimiz defterlerdeki nefer sayılarını vergi nüfusu olarak kabul ettik. Bu bağlamda ham nefer rakamları ile nüfus dağılımını ve gelişimini inceledik.

Tahrir defterlerindeki nefer kavramı, statüsüne bakılmaksızın vergi ödemesi gereken kişilerin hepsi demektir. Mufassal defterlerde, karye isimlerinin altında yer alan şahıs isimlerinin her biri birer neferdir³⁸. Tetkik ettiğimiz 1568 tarihli Vize sancağı mufassal defterinde vergi nüfusunu belirleyecek “hane”, “mücerred” ve “nefer” toplamları verilmediği için, burada verdiğimiz toplam rakamları yaptığımız sayımlar sonrası ortaya çıkardık³⁹.

1568 tarihli mufassal tahrir defterinde kazaya tabi 42 köyde 1515, 3 cemaatte 72 olmak üzere toplamda 1587 nefer kaydedilmiştir. Kazada yer alan köyler nefer sayılarına göre sıralandığında Turulya köyü sahip olduğu 177 nefer ile en kalabalık köydür. Sekban, AparDOS, Korfe Kulube, Misince, Sarayha ve Urgaz köyleri nefer sayıları 50'nin üzerinde olan köylerdir. Kazaya bağlı köylerin 6'sı ise 10'un altında nefere sahiptir.

Defter kayıtlarına göre Vize kazası köylerinin vergi nüfusu büyüklükleri 1 ila 177 arasında değişmektedir. Kazaya tabi, yerleşimin olduğu 42 köyün 19'unu 1-19, 14'ünün 20-39, 2'sinin 40-59, 1'inin 60-79, 3'ünün 80-99 arasında değişen nefer sayılarına sahip olduğu görülmektedir. Sarayha Turulya ve Urgaz karyelerinde ise nefer sayısı 100 ve üzeridir. Bu köylerin gayrimüslim köyleri olması da dikkat çekicidir. Dolayısıyla kaza sınırları dâhilinde içinde nüfus barındıran 42 köyün % 78,58'ini oluşturan 33'ünün kayıtlı nefer sayısı itibariyle 1-39 nefer sayısı arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Kazaya tabi 42 karyenin nefer ortalaması 36'dır. Müslümanların ikamet ettiği 24 karyenin nefer ortalaması 21.12 iken gayrimüslimlerin ikamet ettikleri 18 karyenin nefer ortalaması ise 56'dır. Görüldüğü gibi gayrimüslim köylerinde kayıtlı nefer sayısı çok daha fazladır.

1568 tarihli mufassal tahrir defterinde Vize şehri köylerindeki 1515 neferin 1008'i gebran olarak kaydedilmiştir. Bu miktar, toplam nefer sayısının % 66,54'üne tekabül etmektedir. Vize kazası merkeziyle beraber ele alındığında Vize şehrinin tamamında toplam nefer sayısı 1885'dir. Toplam nefer sayısının % 19,63'ünü teşkil eden 370'i şehir, % 80,37'sini oluşturan 1515'i ise köy nüfusudur. Vize şehir merkezinde 370 toplam neferin 121'inin (% 32,71) gebran vergi nüfusu olduğunu daha önce ifade etmiştik. Vize şehri köylerinde ise gebran nüfus oranının şehirdekinin iki misli daha fazla (% 66,54) olduğu görülmektedir.

vergi nüfusunu esas almıştır. Bkz. Suraiya Faroqhi, “Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century Anatolia”, *International Journal of Turkish Studies*, I/1, s. 39.

³⁸ Alaaddin Aköz, “XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XVI, İstanbul 1995, s. 77.

³⁹ Bu hususta benzer bir uygulama için bkz. Alaaddin Aköz, “XVI. Asırda Larende Kazası Hakkında”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIII, s. 109.

Bilindiği üzere göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan oymak ya da boy manasında kullanılan aşiret-cemaatler⁴⁰ Osmanlı toplumunu meydana getiren önemli unsurlardan birisidir. Genellikle hayvancılıkla uğraşan bu konar-göçer grupların hayat tarzını daha çok hayvanlarına otlak temin etme zarureti şekillendirmiştir⁴¹. Konargöçerler konar hale geçebilecekleri zaman çadırlarını yazın köyler, harabeler veya eski iskân mahalleri yakınlarına kurarlar; kışın ise kasabaların civarlarında barınırlardı⁴². Defter kayıtlarında Vize şehrinde bu özelliklere sahip 3 cemaatin mevcut olduğu görülmektedir. Vize kırsalında bulunan bu cemaatlerden Yaylacılar cemaatinden 12, Yörükân cematinden 36 ve Tataran-ı Bozapa cemaatinden 24 nefer olmak üzere toplam 72 nefer kaydedilmiştir⁴³.

Aşağıda Tablo III'ten de görüleceği üzere Vize kırsalında Müslümanların ikamet ettikleri köylerin Türkçe, gayrimüslimlerin ikamet ettikleri köylerin ise çoğunlukla Türkçe olmayan yer adları taşıdığını görmekteyiz. Kazaya tabi Müslüman köyler toponomik açıdan incelendiğinde köylere, bölgeye ilk yerleşen ve yerleşmeye önderlik eden kişilerin isimlerinin verildiğini görmekteyiz. Tatar Mesud, Musabeylü, İğdir Fakih, Karaca Halil, Müsellem İbrahim, Hacı İlyas ve Musa Hacı gibi köy isimleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

1568 Tarihli Vize Kazası Kırsal Nüfusu (Tablo III)

KÖY ADI	Müslim Nefer	Gayrimüslim Nefer	KÖY ADI	Müslim Nefer	Gayrimüslim Nefer
1 Palihorya	31	X	22 İğdir Fakih	16	X
2 Bazarlı	24	X	23 Hacı İlyas	28	X
3 Temrezlü	16	X	24 Yayla	8	X
4 Kapanlu	7	X	25 Kapanlu	X	14
5 Müsellem İbrahim	23	X	26 Pinake	X	37
6 Kara Osmanlu	30	X	27 Büyük Palihorya	X	5
7 Müsellem Açıklı	7	X	28 İnbade	X	15
8 Kadı	22	X	29 İftilye	X	24

⁴⁰ M. Halil Yinanç, "Aşiret", İA, I, İstanbul 1993, s. 710.

⁴¹ Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1997, s. 14.

⁴² Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü, İstanbul 1963, s. 14.

⁴³ TK. KKA. TD 165, s. 7, 15, 26

9	Yukarı Karişdıran	15		30	Batroz	X	39
10	Küçük Palihorya	31	X	31	Balçık Hisar	X	24
11	Oflazlu	31	X	32	Agriko	X	49
12	Musa Hacı	11	X	33	Apardos	X	97
13	Tatar Mesud	13	X	34	Korfe Kulübe	X	87
14	Köseler	14	X	35	Misince	X	82
15	Çonkara	8	X	36	Sarayha	X	100
16	Dokurcunlu	32	X	37	Turulya	X	177
17	Karlı	48	X	38	Urgaz	X	175
18	Karaca Halil	19	X	39	Murtad	X	38
19	Musabeylü	1	X	40	Kara Vize	X	17
20	Akçaköy	11	X	41	Kara Müsellem	X	10
21	Sekban	61	X	42	Kalikoç	X	18
				TOPLAM		507	1008

4. Vize Kazası Kırsal Alanlarında İktisadi Yapı

XVI. yüzyıl; genelde, sadece nüfus artışlarıyla değerlendirmesi yapılan bir yüzyıl olarak kalmış olsa bile, hem dünya hem de Osmanlı tarihi açısından bir değişim ve dönüşümün yaşandığı, Osmanlı Devleti'nde iktisadî, coğrafi ve askerî sıkıntılar baş gösterdiği bir dönem olmuştur. İnsanların çoğalmasıyla yeni yerleşim birimleri kurulmuş, üretim ve ticaret artmış, sınıî mamuller yaygınlaşmış, zengin sınıfı ortaya çıkmıştır. Bununla beraber haydutluk ve korsanlık yaygınlaşmış, silahlı çeteler ortaya çıkmıştır⁴⁴. Bu değişime ayak uydurmakta zorlanan Osmanlı Devleti iktisadî ve sosyal açıdan bir buhran içine girmeye başlamıştır.

Bahsedilen değişim ve dönüşümün başladığı XVI. yüzyılda Osmanlı toplumunun önemli bir kesimi tarımla uğraşmakta ve bu alanda faaliyet gösterenlerin büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Köylüler Osmanlı Devleti'nde düzenin temel direğini oluşturmaktaydılar. Bu yüzden bahsedilen kesimin rolünü tam olarak araştırmadan imparatorluğun yapısını bütünüyle kavramak mümkün değildir. Fakat Osmanlı Devleti'nde köylüden bir vergi nesnesi olmak dışında fazla söz edilmediğini de unutmamak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde timar sisteminin uygulandığı topraklarda köylü hane reisi olup, tapu bedeli karşılığında çıplak mülkiyeti devlete ait olan miri arazinin, çiftlik tabir edilen kısmının kullanım hakkına sahipti⁴⁵. Belli şartlar dâhilinde ölünceye kadar arazisini tasarruf eden köylü ailesi, öldükten sonra da arazisinin tasarruf hakkını

⁴⁴ Ahmet Güneş, "16. Yüzyılda Osmanlıların Beşiği Eskişehir ile Karacaşehir'de Sosyal Kurumlara İlişkin Köy Gelirleri ve Bunların Paylaşımı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, s. 117.

⁴⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik", *İA*, III, İstanbul 1993, s. 392; Halil İnalçık, "Çiftlik", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 313.

çocuklarına devredebilmekteydi. Çifhane sistemi denilen bu mekanizma ile devlet, gerek merkezden atadığı idareciler gerekse tımarlı sipahileri aracılığıyla köylü aileyi sürekli olarak denetim altında tutmaktaydı⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde köylü ailesi, uhdesinde olan arazide genellikle hububat üretimi yapmaktaydı. Mehmet Öz, Anadolu Platosunda üretimin yaklaşık % 90'ının hububat türevlerinden oluşmasından hareketle bunun bir mono-kültür oluşturduğunu söylemektedir⁴⁷. XVI. yüzyılda, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Vize şehrinde de iktisadî ve içtimaî hayatın ağırlık noktasını, kır iskânının bir parçası olan ve ağırlıklı olarak hububat üretiminin yapıldığı köyler oluşturmaktaydı. Böylelikle devlet, malî gücünün önemli bir kısmını köylerde yaşayan insanlardan elde ettiği vergilerden sağlamaktaydı.

a-) Hububat ve Bakliyat

Tetkik ettiğimiz Vize şehri kırsalı, coğrafi şartları itibariyle zirai üretime oldukça uygun bir konumdadır. Şehir genelinde suyun bolca bulunabilir olması ve iklim yapısı bu duruma zemin hazırlayan en önemli faktörlerdi. Kazada zirai sektörün en başta gelen mahsulünü hububat, bilhassa buğday, arpa ve yulaf oluşturmaktaydı. Orta iklim kuşağı medeniyetlerini temsil eden ürünlerden olan⁴⁸ hububat görüldüğü üzere kazanın üretiminde ağırlığa sahipti.

Osmanlı Devleti'nde geçimlik ekonominin en temel ürünlerinden biri olan buğday, stratejik bir öneme sahipti. Bundan dolayı hububat ziraati ve özellikle buğday üretimi, devlet tarafından teşvik edilmiş ve üretim süreci kanunnameler ile kontrol altında tutulmuştur. Osmanlı merkezi idaresi hububat üretiminde sıkı tedbirlere müracaat etmiş ve her kazanın tahıl açısından kendi kendine yetecek düzeyde olması gerektiğini varsaymıştır⁴⁹. Fetihçi bir siyasete sahip olan Osmanlı Devleti, seferler esnasında gerek kalabalık ordusunun iâşesi için buğdaya gerekse atlarının yiyeceği olan arpa ve yulafa ihtiyaç duyduğundan⁵⁰ dolayı bu politika daha da önem kazanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde devletin en mühim vergi kaynağını oluşturan hububattan elde edilen öşürün miktarı, tahrir defterlerinde hem ölçü birimleri (mud, kile vb.) ile hem de akçe olarak kaydedilmiştir. Osmanlı Devletinde öşür, içtimai devlet hayatı

⁴⁶ Halil İncalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 1-3.

⁴⁷ Mehmet Öz, "XV-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, Ankara 2007, s. 118.

⁴⁸ Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1993, s. 85-118.

⁴⁹ Lütfi Güçer, "Osmanlı İmparatorluğu Dâhilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar", *İFM*, XIII/1-4, İstanbul 1952, s. 79-98.

⁵⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997, s. 140.

gereği her yerde farklı uygulanmıştır. Toprağın verimliliği, sulama şartları vb. sebeplerden dolayı her kaza hatta bazı durumlarda her köy için ayrı ayrı öşür tespiti yapılmaktaydı⁵¹. Tahrir defterlerinde alınacak öşür miktarının tahrir kıymetinin de verilmesi birim fiyatlarını öğrenmemize imkân sağlamaktadır. Tapu defterlerinde sadece hububattan alınan öşürün mud veya kile olarak ölçüsü verilmekte; bağ, bağçe, bostan vb. ürünlerde buna rastlanmamaktadır⁵².

1568 tarihinde Vize kazasında 1 mud buğday 240, arpa 100, yulaf 80, darı 120, burçak 120, çavdar 100, mercimek 240, kabluca 80 akçelik⁵³ değere sahipti. 1568 tarihli Vize livası kanunnamesinde hububat ve türlerinden alınacak öşür miktarı kaydolunmamıştır. Fakat kanunnamede⁵⁴ ifade edilen sâlâriye alınması ile ilgili kayıttan öşür miktarının 1/8 oranında olduğu tahmin edilebilir. Zira sâlâriyenin alındığı diğer sancaklardaki öşür miktarı 1/8 oranındadır. Vize sancağının komşusu olan Niğbolu sancağında hububatta 10 kilede bir kile öşür ve 1 mudda⁵⁵ buçuk kile sâlâriye alınmaktaydı⁵⁶. Dolayısıyla 1 mudda 2.5 kilelik öşür, 1 mudda 1/8 oranında öşre karşılık gelmektedir.

Buğday üretimi yapılan Vize kazası kırsalında 1568 tarihinde 41 karyede 53.440 kile, 3 cemaatte 2760 kile ve 4 mezraada 3760 kile buğday üretimi yapılmıştır. Kazanın bağlı olduğu Vize sancağında kullanılan İstanbul kilesi 24.215 kg.'a⁵⁷ tekabül etmekteydi. Böylece kazadaki buğdayın toplam tahmini üretim miktarı 1.451.931 kilogramdı. Böylece vergi mükellefi nefer başına yaklaşık 914.9 kilogram buğday düşmekteydi. Vize kazasında vergi mükellefi neferlerin 5'er kişilik aileleri geçindirdiklerini varsayarsak kişi başına yaklaşık 183 kilogram buğday düşmekteydi. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılda bir köylünün yaşamını sürdürebilmesi için yılda en az 300 kg. buğday muadili tahıla ihtiyaç duyduğu⁵⁸ göz önünde bulundurulursa kişi başına düşen miktar bakımından kazadaki üretimin oldukça düşük olduğunu görülmektedir.

Anadolu'nun bazı şehirlerinde kişi başına düşen buğday üretimlerine bakacak olursak 1571 yılında Çubuk kazasında 273 kg.⁵⁹, 1555 tarihinde Manavgat kazasında

⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, "Öşür", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 800.

⁵² Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İstanbul 2002, s. 82.

⁵³ TK. KKA. TD 165, s. 1-28.

⁵⁴ "...ve Yörük ve yağcı ve küreci ve tataran ve canbazdan sâlâriye kayd olunmuştur..." bkz. TK. KKA. TD 165, s. 1; Bu Hususta benzer bir kabul ve uygulama için bkz. Mehtap Özdeğer, "16. Yüzyılda Vize Sancağının Demografik ve Ekonomik Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 132, İstanbul 2001, s.25

⁵⁵ Mud: Bölgeden bölgeye değişen hacim ölçüsüdür. 1 mud: 20 kile bkz. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul 1990, s. 58; Hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan mud ölçeği, ekilebilir alanların ölçüsü olarak da kullanılmıştır. bkz. Cengiz Kallek, "Müd", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 458.

⁵⁶ Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I*, İstanbul 1943, s. 270.

⁵⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 251.

⁵⁸ Bruce Mc. Gowan, "Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum*, I, s. 139-196.

⁵⁹ Hüseyin Çınar-Osman Gümüşçü, *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002, s. 171.

220 kg.⁶⁰, 1563 tarihinde Zamantu kazasında 166 kg.⁶¹, 1568 tarihinde Karaağaç-ı Gölhisar kazasında 565 kg.⁶², 1584 tarihinde Aksaray kazasında 188 kg.⁶³, 1563 yılında Maraş kazasında 136kg.⁶⁴, 1584 tarihinde Akşehir kazasında 88 kg.⁶⁵ kişi başına buğday üretimi tespit edilmiştir. Vize kazası bu oranlar ile mukayese edildiğinde kişi başına 183 kg. buğday üretimiyle ortalama bir pozisyonda bulunmaktadır.

1568 tarihinde Vize kazası köylerinde arpa üretimine bakıldığında 30 karye, 3 cemaat ve 2 mezraada arpa üretiminin olduğu görülmektedir. Arpa üretimi 30 karyede 16.432 kile, 3 cemaatte 1680 kile ve 2 mezraada 2560 kile olarak hesaplanmıştır. Buna göre tahmini toplam üretim miktarı 500.572 kilogram olup, vergi mükellefi nefer başına 316 kilogram, kişi başı yaklaşık 63.2 kilogram arpa düşmekteydi. Anadolu'nun bazı şehirlerinde kişi başına düşen arpa üretimlerine bakacak olursak 1555 tarihinde Manavgat kazasında 107 kg.⁶⁶, 1563 tarihinde Zamantu kazasında 106 kg.⁶⁷, 1568 tarihinde Karaağaç-ı Gölhisar kazasında 488 kg.⁶⁸, 1563 yılında Maraş kazasında 87kg.⁶⁹, 1584 tarihinde Akşehir kazasında 83 kg.⁷⁰ kişi başına arpa üretimi tespit edilmiştir. Buna göre Vize kazası, ürettiği şahıs başına düşen 63.2 kg.lık arpa üretimiyle diğer kazaların gerisinde kalmaktadır.

1568 tarihinde Vize kazası kırsalında üretimi yapılan bir diğer tahıl ise yulaftı. 39 karyede 36.112 kile, 3 cemaatte 2720 kile ve 3 mezraada 592 kile olmak üzere tahminen toplam 954.652 kilogram yulaf üretimi gerçekleşmiştir. Bu da vergi mükellefi nefer başına 602, kişi başı 120.4 kilogramlık yulaf üretildiği anlamına gelmektedir.

1568 tarihinde Vize kazası köylerinde darı üretimine bakıldığında 32 köy, 2 cemaat ve 3 mezraada darı üretimi yapıldığı görülmektedir. 32 karyede 7.357 kile, 2 cemaatte 355 kile, 3 mezraada 272 kile darı üretimi yapılmaktadır. Toplam tahmini üretim miktarı 193.332 kilogram olup vergi mükellefi nefer başına 123 kilogram, kişi başına ise yaklaşık 24.6 kilogram darı düşmektedir.

Yukarıda bahsedilen tahıl ürünlerinin dışında 1568 tarihinde Vize kazası kırsalında 13 karyede 855 kile mercimek, Balçıkhisar ve Bazarlı karyelerinde toplamda

⁶⁰ Behset Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası, Isparta 2009, s. 133-134.

⁶¹ İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, Konya 2007, s. 52.

⁶² Mehmet Yaşar Ertaş, XV. XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası, İstanbul 2007, s. 152-154.

⁶³ Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), Konya 2005, s. 160.

⁶⁴ İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563), Ankara 2004, s. 143-145.

⁶⁵ Volkan Ertürk, XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı, İstanbul 2011, s. 189.

⁶⁶ Behset Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası, Isparta 2009, s. 133-134.

⁶⁷ İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, Konya 2007, s. 52.

⁶⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, XV. XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası, İstanbul 2007, s. 152-154.

⁶⁹ İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563), Ankara 2004, s. 143-145.

⁷⁰ Volkan Ertürk, XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı, İstanbul 2011, s. 189.

76 kile burçak, Palihorya, Kapanlu ve Bazarlı karyelerinde 376 kile kablucu, Dokurcunlu ve İğdir Fakih karyelerinde 72 kile çavdar, Kapanlu, Batroz, AparDOS ve Misince karyelerinde 200 kile bakla üretimi yapılmıştır.

1568 yılında Vize kazası köylerinin toplam hâsılı 205.841 akçe idi. Bu meblağdaki buğday öşrünün oranı % 43,69, arpa öşrünün oranı % 6,28, yulaf öşrünün oranı % 9,58, darı öşrünün oranı % 2.91 ve mercimek öşrünün oranı ise % 0,62 idi. Bu bağlamda temel hububat ve bakliyat ürünlerinin öşür miktarlarının Vize kazası kırsalının toplam hâsılı içindeki oranının yaklaşık % 63 olduğu görülmektedir.

b-) Bağcılık ve Meyvecilik

XVI. yüzyıl Anadolu'sunda hububat ve bakliyat haricinde önemli miktarda bağ, bostan, meyve ve sebze ziraatı yapıldığı tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Devlet, bağ ve bahçe mahsullerinden ürünlerin pazara getirilmesi durumunda vergi almaktaydı. Yani halk ihtiyacı için evinin bahçesinde veya tarlasının bir kenarında yaptığı üretim için vergiye tabi değildi. Bu husus Osmanlı kanunnamelerinde⁷¹ özellikle belirtilmiştir. Bu yüzden mevcut kaynaklar çerçevesinde, vergiye tabi olmadığı için kayda geçirilmeyen bağ, bahçe ve bostanlardaki ürünlerin tam anlamıyla ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak tahrir ve temettuat defterlerine yazılan ve pazar için olduğu bildirilen ürünlerden hareketle üretim durumu ve çeşidi hakkında fikir yürütmek mümkün olabilmektedir⁷².

Vize şehri iklim ve toprak yapısı bakımından bağ, bahçe, meyve, sebze ve bostan ziraatine uygun bir yapıdadır. Özellikle bahçe ürünleri için verimli ve sulanabilir toprakların mevcut olması verimin artmasında önemli bir etkidir. Bununla beraber hububat ziraatine uygun olmayan Yıldız dağlarının eteklerinde bağcılık da yapılmaktaydı. Tetkik ettiğimiz tahrir defterinde bağ, bahçe ve bostan ürünlerinin miktarı belirtilmeden vergileri yazılmıştır. Bundan dolayı tahrir kıymetlerinin tespit edilmesi mümkün değildir. Bu ürünlerin, ancak Vize kırsalının toplam hâsılı içindeki oranının tespitiyle bölge ekonomisi içinde oynadığı rol ortaya konulabilir.

Vize kazası kırsalında 15 karyede kayıtlı meyve ve ceviz öşrü 1.685 akçe, 17 karye ve Yörükân cemaatinde kaydedilmiş olan bostan ürünleri öşrü 1.047 akçe, 11 karye, Yaylacılar cemaati ve Doğancı mezrasında kayıtlı bağ ve bahçe öşrü 792 akçe, 6 karyede kayıtlı şire öşrü 2.889 akçe, 1 karyede kayıtlı piyaz öşrü 45 akçe ve 2 karyede kayıtlı sir (sarımsak) öşrü 760 akçe olmak üzere bağcılık ve meyvecilik ziraatından alınan toplam öşür miktarı 7.218 akçedir. Bu meblağın Vize kırsalının toplam hâsılına oranı ise % 3,51'dir.

⁷¹ "...Sebzeden ve meyveden kendi maişetleri için olmayub, bazara getürüb satılursa, sahib-i arza defterde öşr-i bostan ve meyve hâsıl kaydolanun öşr-i sebze ve meyve almur....", Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990, s. 178.

⁷² İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve Sebze Üretimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, Konya 2008, s. 220.

c-) Hayvancılık ve Arıcılık

Vize şehri kırsalında hayvancılık tarımla beraber yan uğraş olarak yapılmaktaydı. Özellikle Yıldız dağlarının eteklerinin geniş otlaklara sahip olması bölgede hayvancılığın gelişmesine zemin hazırlıyordu. Vize kırsalında hayvancılık temel olarak üç ana kısma ayrılıyordu. Bunlar; küçükbaş hayvancılık, arıcılık ve balıkçılıktır.

Küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye resm-i ganem veya adet-i ağnam denilmektedir. Bu vergi koyun veya keçi yavruladıktan sonra Nisan veya Mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılırdı⁷³. Ağnam vergisi Osmanlı Devleti'nde umumiyetle her vilayette Müslim ve gayrimüslim ayırt edilmeksizin 2 koyuna bir akçe olarak alınıyordu⁷⁴. Bununla beraber verginin koyun başına alınan sabit bir vergi olması hasebiyle tahrir defterlerinde yer alan vergi toplamından hareketle bir kazadaki tahmini koyun miktarını tespit etmek mümkündür. 1568 tarihli mufassal defterinde Vize kırsalında ganem resmi, sadece Kara Müsellem karyesinde 50 akçe olarak kaydedilmiştir.

Vize kazasında hayvancılık genelinde alınan diğer vergilerden ağıl resmi, etrafı çevrili genellikle üstü açık hayvan barınağı manasına gelen ağıldan alınır. Bu vergi ağnam resmine bağlı olup yatak resmi veya yatak hakkı olarak da geçer. Osmanlı sancak kanunnamelerinde bir sürü 100 ilâ 300 hayvandan meydana gelir ve bu miktar ağıl resminin tayininde esas kabul edilirdi⁷⁵. Vize kırsalında ağıl resmi 13 karye, Yörükân cemaati, Doğançı ve Hacı İbrahim mezralarında kaydedilmiş olup toplamı 1.196 akçedir. Komda kışlayan koyun ve davar sürülerinden alınan kışlak vergisi Urgaz karyesinde 50 akçe olarak kaydedilmiştir. Bid'at-i henazir olarak kaydedilen ve domuz sürülerinden alınan vergi ise 13 karyede kaydedilmiş olup hâsılı 2.070 akçedir. Hayvanların otladıkları çayırlardan alınan çayır resmi 9 karye ve 1 mezraadan 2.141 akçe, giyah resmi (ot vergisi) ise 3 karyeden 100 akçe olarak tahsil edilmiştir.

Vize kazasında arıcılık sektöründen alınan vergiler küvvare resmi, öşri kovan ve öşri asel gibi isimlerle anılmaktaydı. Bu vergi reâyânın elinde bulunan arı kovanları mahsulünden bazı yerlerde bal olarak, bazı yerlerde akçe olarak alınmaktaydı. Reâyâ, arılarını başka bir sipahinin tımarına götürdüğü takdirde kovan resminin yarısını arazisine kayıtlı olduğu tımar sahibine, yarısını da kovanın bulunduğu yerin tımar

⁷³ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s. 6; Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 478.

⁷⁴ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I*, s. 12.

⁷⁵ Feridun Emecen, "Ağıl Resmi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 467.

sahibine verirdi⁷⁶. Vize kazası kırsalında 33 karye, Yörükân ve Yaylaclar cemaatlerinde kaydedilmiş olan kovan resminin toplamı 2.862 akçedir.

Vize kazası köylerinde az miktarda da olsa balıkçılık ile meşgul olan reâyâ mevcuttu. Misince, Büyük Palihorya ve İnbade karyelerinde ticari bir hacme ulaşan miktarda balık avlayan köylüler Öşri mâhi ismiyle bir vergi ödemekteydiler. Bu üç köyde kaydedilen vergilerin toplam miktarı 270 akçeydi.

1568 tarihinde yukarıda bahsi geçen küçükbaş hayvancılık, arıcılık ve balıkçılık sektörlerinden tahsil edilen verginin yekûnu 8.739 akçeydi. Bu vergi miktarı Vize kazası kırsalında kaydedilen toplam hâsılın % 4,24'üne karşılık gelmekteydi.

d-) Keten ve kendir üretimi

XVI. yüzyılda Vize kazası kırsalında endüstri bitkileri olan keten ve kendir üretimine rastlamaktayız. Keten dokumacılık sektöründe kullanılan bir ürün olmasının yanı sıra gıda olarak tohumundan da istifade edilmekteydi. Kendir ise elyafı dışında tohumundan yağ üretimi yolu ile faydalanılan bir sınaî bitkisidir. Kendir bitkisi ip, halat, urgan, vs. yapımında kullanılmakta olup Osmanlı donanmasının halat ihtiyacının temininde hayâtî bir öneme sahipti⁷⁷.

1568 tarihinde Vize kırsalında 17 karye ve 1 mezraada kayıtlı olan keten vergisinin hâsılı 2.799 akçe, 5 karyede kaydedilmiş olan kendir vergisinin hâsılı ise 520 akçedir. Keten ve kendirin toplamı 3.319 akçe olup toplam gelir içindeki oranı ise % 1,61 idi.

e-) Diğer Vergiler

Vize kazası kırsalında çift ve bennak vergileri resm-i çift ve bennak ismiyle bir arada kaydedilmiştir. 1568 tarihinde 28 karyede 7.756 akçelik bir hâsıl mevcut olup toplam kırsal gelirin % 3,77'sine tekabül etmekteydi. Vize kazası köylerinde gayrimüslim reayadan Müslümanların çift resmine mukabil alınan ispenç vergisi⁷⁸ bir kulluk vergisi olup kişi başı 25 akçe olarak alınmıştır. 18 karyede tahsil edilen bu verginin yekûnu 25.200 akçeydi. Bu miktar gelir, sancağın toplam hâsılının % 12,24'üne denkti.

Bad-ı heva türü vergiler ise kimden ne kadar ve ne zaman alınacağı önceden kestirilemeyen zûhûrata bağlı gelirlerdi. Dolayısıyla bu guruba giren vergilere, defterlerde daima tahmini bir meblağ yazılmaktaydı. Tahminde rol oynayan kriterler ise timar arazisinin genişliği ve reâyâsının nüfusu gibi hususlardı⁷⁹. 1568 tarihinde 40 karye, 3 cemaat ve Doğancı mezrasında kaydına rastladığımız bu verginin toplamı 7.777 akçe olup toplam gelirin % 3,78'ine denkti.

Âsiyâb Resmi su veya yel ile çalışan un değirmenlerinden alınan vergiydi. Bu verginin miktarı, muhtelif zamanlarda ve yerlerde değişiklik göstermiştir. Bazı yerlerde değirmenin durumuna göre vergi aynî (hububat) veya nakdî olarak alınmıştır. Para olarak alınan yerlerde ayda 5 akçe hesabı üzerinden yılda kaç ay çalışmışsa o

⁷⁶ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğunda Arazi Kanunları*, s. 50.

⁷⁷ Hikmet Gürçay, "Urgan ve Urganlık", *Türk Etnografya Dergisi*, XI, Ankara 1969, s. 11.

⁷⁸ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", s. 507.

⁷⁹ Halil Sahillioğlu, "Bâd-i Hevâ", s. 417.

miktarda vergi tahsil edilmiştir⁸⁰. Vize kırsalında 17 karye, Bozapa cemaati ve Doğancı mezrasında kaydedilmiş olan âsiyâb vergisinin yekûnu 2.160 akçedir. Bu miktar vergi, Vize kırsalındaki toplam gelirin % 1,05'ine denk gelmekteydi.

Bezirhâne, genel kabul görmüş şekliyle bulgur değirmenlerine verilen isimdir. Fakat bazı tarihçiler bezirhâneyi bitkisel yağ (beziryığı) çıkarılan yer şeklinde yorumlamışlardır⁸¹. Bulgur halkın önemli bir gıda maddesidir. Vize kırsalında bulgurun öğütüldüğü bezirhânelere 4 karyede rastlanılmıştır. Tahsil edilen vergi 500 akçe olup toplam gelirin % 0,25'ine karşılık gelmekteydi.

8 karyede kaydedilmiş olan resm-i fuç'un toplamı 1.980 akçe, 1 karyede kayıtlı bac-ı hamr vergisinin toplamı ise 50 akçeydi.

1568 Tarihli Vize Kazası Köyleri Gelir Toplamları (Tablo IV)

KÖYLER		HÂSIL	KÖYLER		HÂSIL
1	Palihorya	5.886	22	İğdir Fakih	5.447
2	Bazarlı	5.000	23	Hacı İlyas	1.000
3	Temrezlü	4.000	24	Yayla	540
4	Kapanlu	X	25	Kapanlu	3.995
5	Müsellem İbrahim	1.800	26	Pinake	4.428
6	Kara Osmanlu	5.000	27	Büyük Palihorya	1.200
7	Müsellem Açıklı	1.774	28	İnbade	1.824
8	Kadı	2.000	29	İftilye	6.229
9	Yukarı Karışdıran	3.336	30	Batroz	3.000
10	Küçük Palihorya	4.000	31	Balçık Hisar	4.998
11	Oflazlı	3.115	32	Agriko	5.130

⁸⁰ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", s. 503.

⁸¹ Bkz. Mesut Elibüyük, "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufasal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, 1/2, Ankara 1990, s. 31; Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyılda Larende Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001, s. 11.

12	Musa Hacı	3.998	33	Apardos	9.991
13	Tatar Mesud	3.350	34	Korfe Kulube	8.000
14	Köseler	4.500	35	Misince	7.000
15	Çonkara	2.392	36	Sarayha	11.000
16	Dokurcunlu	7.000	37	Turulya	6.425
17	Karlı	7.000	38	Urgaz	8.192
18	Karaca Halil	2.370	39	Murtad	3.118
19	Musabeylü	2.179	40	Karavize	2.075
20	Akçaköy	3.400	41	Kara Müsellem	1.138
21	Sekban	11.500	42	Kalikoç	3.000
			TOPLAM		181.330

1568 Tarihli Vize Kazası Mezraa ve Cemaatleri Kırsal Gelir Toplamları (Tablo V)

MEZRAA VE CEMAATLER		HÂSIL	MEZRAA VE CEMAATLER		HÂSIL
1	Küçük Rezve	600	8	Çavuş	1.297
2	Diryan	1.000	9	Musa Hacı	1.800
3	Doğancı	3.632	10	Küçük İlyas	200
4	Hacı İbrahim	3.762	11	Amuslu Hanı	350
5	Kara Müsellem	946	12	Yaylacılar Cemaati	2.295
6	Büyükli	1.634	13	Yörükan Cemaati	5.375
7	Çiftlik	700	14	Tataran-ı Boz Apa Cemaati	920
			TOPLAM		24.511

Sonuç

Vize şehri coğrafi, askerî ve stratejik olarak Trakya bölgesinin önemli bir mevkiinde bulunmaktadır. İmparatorluğun başkenti İstanbul'a olan yakınlığı da şehrin öneminin artmasına neden olmuştur. Vize şehri 1530 tarihinde 12 mahalleye sahip iken 1568 tarihinde mahalle sayısı 11'e düşmüştür. Her iki tahrirde de şehirde bir gayrimüslim mahallesinin olduğu görülmektedir. Takribi 40 yıllık süreçte şehrin vergi mükellefi nefer sayısı 380'den 370'e düşmüştür. Bu % 2,64'lük bir düşüşe tekabül etmektedir. 1530 tarihinde şehrin vergi mükellefi nefer sayısının % 31,58'ini gebran nüfus oluştururken 1568'de ise % 32,71'ini oluşturmuştur. Vize şehri, 1530 ve 1568 tarihlerinde vergi mükellefi bakımından küçük şehir statüsüne yakın bir konumda idi.

Vize şehir merkezinde iktisadî hayatın esası ziraat ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Kazada toplam gelirdeki % 71,34'lük payı ile tarım sektörü başı çekerken, % 27,95'lik payı ile hizmet (ticaret) sektörü ikinci sırada yer almaktaydı. Sadece değirmencilik yapıldığı sanayi sektörü ise % 0,71'lü payı ile son sırada yer almaktaydı.

Vize şehirde nüfusun % 19,63'ü şehirde yaşarken % 80,37'si ise köylerde yaşardı. Vize köylerindeki gayrimüslim nüfus şehir merkezindeki gayrimüslim nüfusun yaklaşık iki katı kadardı. Kaza kırsalındaki Müslüman köylerin nefer ortalaması 21.12 iken gayrimüslim köylerin nefer ortalaması 56'ydı. Tüm köyler esas alındığında ise nefer ortalaması 56'dır.

Vize kazası köyleri coğrafi şartları itibariyle zirai üretime oldukça uygun bir konumdaydı. Suyunun bol ve iklim yapısının müsait olması tarıma uygun ortam hazırlamıştır. Zirai sektörün en başta gelen ürünü hububat olup buğday en fazla üretimi yapılan üründü. Geçim kaynağı bakımından hububat ziraatını sırasıyla hayvancılık ve arıcılık, bağcılık ve meyvecilik, keten ve kendir üretimi takip etmekteydi.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA. Tapu Tahrir Defteri (Muhasebe-i İcmal Defteri), Defter No: 370, 1530 (M).

TK. KKA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 165, 1568 (M).

2. Araştırma ve İncelemeler

ACUN, Fatma. "16. Yüzyılda Diyarbakır Şehrindeki Ekonomik Faaliyetler", *I. Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu*, 27-28 Ekim 2000, Ankara 2001, s. 201-218.

- AÇIKEL, Ali. "XV-XVI. Yüzyıllarda Artukabad Kazasının Sosyal Yapısı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 25, Erzurum 2004, s. 181-220.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990.
- AKÖZ, Alaaddin, "XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)", *Osmanlı Araştırmaları*, XVI, İstanbul 1995, s. 67-84.
- AKÖZ, Alaaddin. "XVI. Asırda Larende Kazası Hakkında", *Osmanlı Araştırmaları*, XIII, s. 99-136.
- AKTEPE, Münir. "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *TM X*, İstanbul 1953, s. 299-312.
- ARMAĞAN, Mustafa. "Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 536-544.
- BARKAN, Ömer Lütfi. *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I*, İstanbul 1943.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1951-1953, s. 1-26.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Çiftlik", *İA*, III, İstanbul 1993, s. 392-397.
- BARKAN, Ömer Lütfi. "Öşür", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 799-804.
- BAYKARA, Tuncer. "Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?", *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 528-535.
- BRAUDEL, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, I, İstanbul 1989.
- BRAUDEL, Fernand. *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara 1993.
- CEYLAN, Mehmet Akif. "Vize'de (Kırklareli) Yerleşmenin Gelişimi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, İstanbul 2011, s. 53-92.
- COOK, M. A. *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, Londra 1972.
- ÇAĞATAY, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler" *DTCFD*, V, Ankara 1947, s. 483-511.
- ÇINAR, Hüseyin-GÜMÜŞÇÜ, Osman. *Osmanlıdan Cumhuriyete Çubuk Kazası*, Ankara 2002.
- DEMİR, Ömer-ACAR, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- ELİBÜYÜK, Mesut. "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufasal Defterler", *Coğrafya Araştırmaları*, I/2, Ankara 1990, s. 11-42.
- EMECEN, Feridun. "Ağnam Resmi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 478-479.

- EMECEN, Feridun. "Ağıl Resmi", *DİA*, I, İstanbul 1988, s. 467-468.
- ERGENÇ, Özer. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- ERGENÇ, Özer. "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine Düşünceler", *OA*, IV, İstanbul 1984, s. 69-78.
- ERGENÇ, Özer. "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara 1980, s. 103-109.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar. *XV. XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası*, İstanbul 2007.
- ERTÜRK, Volkan. *XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı*, İstanbul 2011.
- FAROQHİ, Suraiya. "Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century Anatolia", *International Journal of Turkish Studies*, I/1, (1979-80), s. 19-53.
- FAROQHİ, Suraiya. *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000.
- GOWAN, Bruce Mc. "Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568-1579)", *Archivum Ottomanicum*, I, s. 139-196.
- GÖKBİLGİN, Tayyib. *Rumeli'de Yörükler ve Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan*, İstanbul 1957.
- GÖYÜNÇ, Nejat. "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, XXXII, İstanbul 1979, s. 331-348.
- GÜÇER, Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu Dâhilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar", *İFM*. XIII/1-4, İstanbul 1952, s. 79-98.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman. *XVI. Yüzyılda Larende Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara 2001.
- GÜNEŞ, Ahmet. "16. Yüzyılda Osmanoğullarının Beşiği Eskişehir ile Karacaşehir'de Sosyal Kurumlara İlişkin Köy Gelirleri ve Bunların Paylaşımı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, s. 117-145.
- GÜRÇAY, Hikmet. "Urgan ve Urgancılık", *Türk Etnografya Dergisi*, XI, Ankara 1969, s. 13-26.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 123-132.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997.
- HİNZ, Walter. *İslam'da Ölçü Sistemleri*, Çev. Acar Sevim, İstanbul 1990.

- İNALCIK, Halil. "Polunya (Apollunia)- Tanrı-Yıkıldığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 2006, s. 27-57.
- İNALCIK, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003.
- İNALCIK, Halil. "Çiftlik", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 313-314.
- İNALCIK, Halil. "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 1-14.
- JENNİGS, R. C. "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle East Studies*, VII/1, Cambridge 1976, s. 21-57.
- KALLEK, Cengiz. "Müd", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 457-459.
- KARACA, Behset. *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası*, Isparta 2009.
- KARAÇAM, Nazif. *Bütün yönleriyle Kırklareli ve İlçeleri*, İstanbul 1970.
- KÖPRÜLÜ, Fuad. "Bac", *İA*, II, İstanbul 1979, s. 187-189
- KRAMERS, J. H. "Mahalle", *İA*, VII, İstanbul 1993, s. 144.
- KUBAN, Doğan. "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Araştırmalar", *VD*, VII, Ankara 1968, s. 53-73.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İstanbul 2002.
- MİROĞLU, İsmet. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990.
- ORHONLU, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963.
- ÖZ, Mehmet. "XV-XVI. Yüzyıllar Anadolu'sunda Tarım ve Tarım Ürünleri", *Kebikeç*, 23, Ankara 2007, s. 111-128.
- ÖZDEĞER, Mehtap. "16. Yüzyılda Vize Sancağının Demografik ve Ekonomik Yapısı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 132, İstanbul 2001, s. 1-37.
- ÖZTÜRK, Kadir. *Bütünüyle Vize Tarihi, Coğrafyası ve Turistik Önemi*, İstanbul 1959.
- SAHİLLİOĞLU, Halil . "Bâd-i Hevâ", *DİA*, İstanbul 1991, s. 416-418.
- SAYAR, Mustafa H. "Eski ve Ortaçağlarda Vize (Bizye) Tarihi ve Anıtları", *Vize II. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul 2005, s. 41-44
- SOLAK, İbrahim. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Ankara 2004.
- SOLAK, İbrahim. *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Konya 2007.

SOLAK, İbrahim. "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve Sebze Üretimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, Konya 2008, s. 217-251.

TANOĞLU, Ali. *Nüfus ve Yerleşme, Beşeri Coğrafya*, I, İstanbul 1969.

TUNCER, Hadiye . *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963.

ÜNAL, Mehmet Ali. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, Ankara 1989.

ÜNAL, Mehmet Ali. *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999.

ÜNAL, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997.

YENİÇERİ, Celal. "Bac", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 411-412.

YİNANÇ, M. Halil. "Aşiret", *İA*, I, İstanbul 1993, s. 710.

YÖRÜK, Doğan. *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005.